

РОЗДІЛ 5 ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81-13.2

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.27.2.25>

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАВознавців

STRUCTURAL COMPONENTS OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE PROCESS OF FUTURE LAWYERS' LINGUISTIC TRAINING

Довгополова Г.Г.,

orcid.org/0000-0003-3157-0973

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри гуманітарних дисциплін

Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Василенко В.А.,

orcid.org/0000-0001-9167-1130

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри гуманітарних дисциплін

Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ

Стаття присвячена розглядові поняття комунікативної компетентності як комплексного явища, що складається з різних компонентів, основними з яких є лінгвістична, мовленнєва та соціокультурна компетентності. Автори припускають, що оволодіння мовою та вивчення іноземної мови майбутніми правознавцями складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: використання мови, усвідомлення природи мови, розуміння іноземної та рідної культури. Враховуючи те, що щодо компонентів комунікативної компетентності серед науковців досі немає єдності, в статті зосереджено увагу на деяких із них, володіння якими, на думку авторів, визначає рівень розвитку комунікативної компетентності з читання як одного з найбільш активно використовуваних видів мовленнєвої діяльності. Мовний компонент визначено як здатність читача адекватно сприймати й розуміти мовленнєві повідомлення на основі наявних знань про формально-структурні особливості мови, їх єдність з лексичними, граматичними, фонетичними вміннями та навичками. Соціокультурний компонент забезпечує, перш за все, адекватне розуміння, яке залежить від знання читачем норм та реалій відповідної національної культури. Когнітивний компонент визначає готовність до здійснення розумової діяльності, оскільки комунікативний зміст у процесі спілкування не тільки передається, а й створюється в результаті розумової діяльності. Предметний компонент авторами статті розуміється як цілісна система теоретичних знань про певну діяльність, що дозволяє індивіду робити обґрунтовані твердження. Реалізація предметної компетенції забезпечує процес узагальнення одержаної інформації. Паралінгвістичний компонент – це знання зовнішніх характеристик організації тексту та володіння вміннями їх розпізнавати (шрифтове оформлення, схеми, креслення, пунктуація). У статті наголошено, що кожний з визначених компонентів включає певні знання (виконання гностичних функцій), навички (операційні функції) та вміння (функція реалізації). Функції компонентів та рівень співвіднесення в них знань, навичок, умінь зумовлені особливостями їхнього внутрішнього взаємозв'язку та їхнім зв'язком із середовищем, рівнем сформованості кожного з них, мовленнєвим досвідом, багатством концептуальної системи студента, метою, завданнями, етапом навчання.

Ключові слова: комунікативна компетентність, комунікація, лінгвістична підготовка, мовний компонент, когнітивний компонент, предметний компонент, соціокультурний компонент, паралінгвістичний компонент.

The article is devoted to considering the concept of communicative competence as a complex phenomenon consisting of various components, the main of which are linguistic, speech and sociocultural competence. The authors assume that language acquisition and foreign language learning consists of three interrelated components: language use, awareness of the nature of language, and understanding of foreign and native culture. Taking into account the fact that there is still no unity among scientists regarding the components of communicative competence, the article focuses on some of them, the possession of which, according to the authors, determines the level of development of communicative competence in reading as one of the most actively used types of speech activity. The language component is defined as the reader's ability to adequately perceive and understand speech messages based on existing knowledge about the formal and structural features of the language, their unity with lexical, grammatical, phonetic abilities and skills. The sociocultural component provides, first of all, an adequate understanding, which depends on the reader's knowledge of the norms and realities of the relevant national culture. The cognitive component determines readiness for mental activity, since communicative content in the process of communication is not only transmitted, but also created as a result of mental activity. The subject component is understood by the authors

of the article as a complete system of theoretical knowledge about a certain activity, which allows an individual to make reasonable statements. The implementation of subject competence ensures the process of generalization of the received information. The paralinguistic component is knowledge of the external characteristics of text organization and the ability to recognize them (font design, diagrams, drawings, punctuation). The article emphasizes that each of the identified components includes certain knowledge (performance of gnostic functions), skills (operational functions) and skills (implementation function). The functions of the components and the level of correlation of knowledge, skills, and abilities in them are determined by the peculiarities of their internal relationship and their connection with the environment, the level of formation of each of them, speech experience, and the richness of the student's conceptual system, the goal, tasks, and stage of education.

Key words: communicative competence, communication, linguistic preparation, language component, cognitive component, subject component, socio-cultural component, para-linguistic component.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Поточна Програма англійської мови для університетів, у тому числі немовних спеціальностей, розглядає комунікативну компетентність (далі – КК) як комплексне явище, що складається з різних компонентів, основними з яких є лінгвістична (або мовна), мовленнєва та соціокультурна компетентності. Тобто оволодіння мовою та вивчення іноземної мови складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: використання мови, усвідомлення природи мови, розуміння іноземної та рідної культури [6, с. 7]. Існують також інші погляди на поняття КК та його складових (Н. І. Гез, А. А. Зернецька, Л. А. Єрмакова та ін.), що свідчить про те, наскільки складним і багатогранним є КК, явище, яке ще до кінця не вивчене.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблеми міжособистісної взаємодії й культури спілкування розробляли А. Баскаков, В. Вареник, Г. Довгополова, В. Кан-Калік, Є. Климов, О. Козлова, В. Рибалко, О. Скоробагатська. Питання підготовки спеціаліста в процесі професійної освіти та психологічної структури особистості досліджували В. Діденко, А. Маркова, О. Маришук, В. Моргун, В. Рибалко, В. Щадриков та ін.

Так, дослідниця Г. Борецька дає своє визначення компетентності, зазначаючи, що її рівень визначається низкою критеріїв: ступенем розвитку знань та вмінь, їх енциклопедичністю; можливістю реалізовувати особливі завдання; ефективністю організації та планування власної діяльності; здібностями до адаптації, застосування знань за нетипових умов [1].

О. Петрашук тлумачить компетентність через наявність певних знань та навичок, пережитого досвіду, що дозволяють узагальнювати щось, здійснювати або вирішувати. Тобто компетентність визначається як наявна сукупність властивостей особистості, як системних новоутворень» [9, с. 632].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Враховуючи те, що щодо

компонентів КК в цілому серед методистів та науковців досі немає єдності, зупинимося на деяких із них, володіння якими, на нашу думку, визначає рівень розвитку КК з читання як одного з найбільш активно використовуваних видів мовленнєвої діяльності під час підготовки майбутніх правознавців.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення компонентів КК у процесі лінгвістичної підготовки майбутніх правознавців на прикладі читання іншомовних текстів як окремого виду мовленнєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для навичок читання необхідні кілька компонентів. Зупинимося на кожному окремо.

Мовний компонент – це здатність читача адекватно сприймати й розуміти мовленнєві повідомлення на основі наявних знань про формально-структурні особливості мови, їх єдність з лексичними, граматичними, фонетичними вміннями та навичками. Іншими словами це готовність до використання мови як знаряддя розумової діяльності. Лінгвістичне прогнозування є провідним психофізіологічним механізмом, що реалізує лінгвістичний компонент КК. Читання текстів надає необмежену можливість багаторазового використання будь-якої мовної одиниці в різноманітних контекстах. Читач накопичує досвід співвіднесення його з різними ситуаціями спілкування. Хоча лінгвістичний компонент є основоположним для всіх видів мовленнєвої діяльності, не слід забувати, що комунікативно-орієнтоване навчання орієнтоване не на форму, а на зміст (form-defocused training) [9].

Проте часто на практиці виникає ситуація, коли студент може бути лінгвістично компетентним, але не в змозі визначити зміст повідомлення чи визначити ідею тексту. Це свідчить про те, що лише лінгвістичної компетенції недостатньо для формування КК. Під час спілкування представники різних культур обмінюються соціокультурним досвідом, навіть якщо вони цього не усвідомлюють [4, с. 2]. Програма з навчання іноземної мови визначає соціокультурний компонент складником як змісту навчання, так

і навчального контексту [6, с. 7–8]. Це пояснюється тим, що мова та культура взаємопов'язані. На сьогодні не достатньо володіти системними мовними знаннями та вмінні говорити іноземною мовою. Соціокультурна компетенція забезпечує, перш за все, адекватне розуміння, яке залежить від знання читачем норм та реалій відповідної національної культури. Вона базується на вторинній акультурації читача, тобто на вміннях користуватися країнознавчими та фоновими знаннями про країну, мова якої вивчається; фактами, нормами, цінностями національної культури; специфікою мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, притаманними даній етнокультурі. Необізнаність у реаліях культури, у нормах і моделях соціальної поведінки може призвести до певного нерозуміння тексту за умови знання окремих слів, тому комунікативний, культурологічний та соціологічний аспекти іншомовного спілкування набувають особливої ваги [2, с. 35]. Відсутність країнознавчих культурологічних знань призводить до неадекватності в розумінні мовних одиниць та повідомлення в цілому. Відомо, наприклад, що англійській культурі притаманний особливий гумор. Для того щоб зрозуміти гумористичні твори, необхідно мати певні культурні знання про суспільство та його мову. Найбагатшим джерелом розвитку соціокультурної компетенції є оригінальна художня література й переклади, створені кваліфікованими перекладачами.

Когнітивний компонент визначає готовність до здійснення розумової діяльності. Мова в комунікативних цілях може бути засвоєна лише як інструмент думки, оскільки комунікативний зміст у процесі спілкування не тільки передається, а й створюється в результаті розумової діяльності [8, с. 140]. Ця компетенція має надважливе значення в процесі опрацювання текстів. Розуміння настає в результаті таких мислительних операцій, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, умовивід.

Предметний компонент – це цілісна система теоретичних знань про певну діяльність, що дозволяє індивіду робити обґрунтовані твердження. Реалізація предметної компетенції забезпечує процес узагальнення одержаної інформації. Ступінь спільності, ідентичності різноманітних знань читача та автора буде визначатися ступенем сформованості предметної компетенції. Вона забезпечує синтез понять, взаємозв'язок нового та відомого. При формуванні в студентів предметної компетенції ми розвиваємо в них уміння одержувати:

– інформативні «фрейми» (frames), тобто набір необхідних понять, які описують ту чи іншу ситуацію;

– складені вже знання (schemata), тобто інформацію з минулого досвіду у вигляді знань та структур поведінки;

– мовну картину світу (language representation of the world) в іншомовній формі, тобто знання навколишньої реальності, здібність описувати її та висловлювати ставлення до неї в іншомовній формі;

– фонові знання (background knowledge), тобто інформацію, важливу для розуміння конкретної ситуації спілкування;

– загальнокультурні знання (general knowledge), тобто знання імен та назв, дат і подій, наявність біографічних, історичних, політичних та інших спеціальних знань [10, с. 47–48].

У читанні володіння інформацією є важливою передумовою адекватного розуміння повідомлення. Адже нерозуміння тексту дуже часто пояснюється тим, що студенти не володіють предметом повідомлення, а тому не можуть висловити особисте ставлення до подій, описаних у ньому. Формуванню предметної компетенції особливо сприяють дотекстові вправи, спрямовані на актуалізацію знань читача, які відповідають темі повідомлення.

Паралінгвістичний компонент – це знання зовнішніх характеристик організації тексту та володіння уміннями їх розпізнавати (шрифтове оформлення, схеми, креслення, пунктуація). Наявність формальних ознак загальної композиційно-сислової структури тексту передбачає неоднакові можливості для формування загального уявлення про предмет повідомлення та основного змісту тексту: вони по-різному приваблюють і спрямовують увагу читача та сприяють антиципації на рівні змісту [3, с. 46].

Ми окремо не виділяємо дискурсивний та функціональний компоненти, оскільки вони частково входять до предметного й когнітивного компонентів.

Зауважимо, що формування читацької компетенції в світлі особистісно-діяльнісного підходу вимагає формування в студентів навчальної компетенції, тобто вміння вчитися. Наявністю цієї компетенції характеризується автономний здобувач освіти, який володіє власними прийомами здобуття знань. Це здібність навчатися, що лежить в основі умінь, якими володіють успішні студенти. У свою чергу успішність оволодіння прийомами навчання на вищому рівні залежить саме від розвитку загальних здібностей сту-

дента до навчання. Навчальна компетенція мобілізує життєвий досвід, декларативні знання та вміння та сприяє розвитку компетенцій різних типів [7, с. 185]. Автономний студент повинен володіти такими вміннями:

– бути відносно незалежним від викладача й підручника;

– уміти визначати цілі та ставити перед собою конкретні завдання; обирати адекватні засоби, шляхи й способи їхнього вирішення для досягнення цілей;

– свідомо здійснювати процеси самопізнання й визначати свої психофізіологічні особливості;

– використовувати різноманітні прийоми оволодіння знаннями та навичками, адаптуючи їх до себе й обираючи найефективніші;

– спостерігати, контролювати, регулювати не лише процеси свого учіння й самостійної роботи, а й власну іншомовну мовленнєву та немовленнєву поведінку в ситуаціях міжкультурного спілкування;

– управляти власними інтересами й мотивами, бути відповідальним за свої успіхи та помилки;

– проектувати свої вміння та здібності активного й творчого студента на професійну діяльність;

– навчатися все життя й одержувати від цього задоволення [11, с. 10].

Зауважимо, що кожен здобувач вищої освіти під час лінгвістичної підготовки оволодіває власною тактикою читання. Підґрунтям для неї стають знання та вміння, а також певні психофізіологічні особливості:

– оперативну пам'ять та механізми читання на достатньому рівні розвитку;

– знання про види читання й оволодіння прийомами, які допомагають засвоїти їх та користуватися ними;

– знання про різні типи текстів та навички знаходження й розшифрування їхніх «сигналів»-ознак;

– знання основних вад читання та шляхи їхнього подолання;

– уміння прогнозувати на рівні слова, фрази, тексту;

– володіння «граматикою читання» [11, с. 96].

Із метою визначення рівня сформованості КК необхідно виділити основні вміння, що мають бути сформовані й розвинуті в здобувачів закладів вищої освіти. Для виділених нами компонентів КК, наприклад, в іншомовному читанні характерні такі навички й уміння:

1. Для лінгвістичного компонента – володіти мовними засобами (лексичними, граматичними,

фонетичними), які виражають комунікативний зміст окремих мовних одиниць, їхнє значення, форму, структуру, зв'язки між ними.

2. Для соціокультурного компонента – розуміти й адекватно інтерпретувати країнознавчі реалії, фразеологію, факти, соціальні норми, умовності, правила, цінності національної культури, знати специфіку мовленнєвої та немовленнєвої поведінки, застосовувати знання фонові лексики.

3. Для когнітивного компонента – розуміти методи викладення подій, способи поєднання речень, логічні зв'язки між ними; визначати тип (жанр) тексту, його тему, ідею; порівнювати, узагальнювати інформацію та робити умовиводи.

4. Для предметного компонента – активізувати адекватний тезаурус та «інформативні фрейми», розуміти мовну картину світу, диференціювати інформацію за різними ознаками: головна-другорядна, відома-невідома, причина-наслідок, факти-думки, створювати банк даних.

5. Для паралінгвістичного компонента – розуміти невербальні компоненти тексту (графіки, схеми, таблиці, пунктуацію), перекодовувати їх у писемне мовлення [2, с. 61].

Як бачимо, кожний компонент КК включає певні знання (виконання гностичних функцій), навички (операційні функції) та вміння (функція реалізації). Функції компонентів та рівень співвіднесення в них знань, навичок, умінь зумовлені особливостями їхнього внутрішнього взаємозв'язку та їхнім зв'язком із середовищем, рівнем сформованості кожного з них, мовленнєвим досвідом, багатством концептуальної системи студента, метою, завданнями, етапом навчання.

У процесі формування КК ці взаємозв'язки змінюються: чим вищий рівень сформованості КК, тим вищі якісні характеристики навичок та умінь у студента.

КК кожного студента є індивідуальною. Протягом певного періоду навчання якісні характеристики КК змінюються під впливом розширення соціально-культурної, інтелектуально-пізнавальної, особистісної та інших сфер діяльності студента, у яких інтегрується і якими обумовлюється його мовленнєва діяльність [1, с. 23].

КК – це особистісна характеристика, яка відображає результати попереднього досвіду читача та зумовлює можливість подальшого удосконалення всіх сторін діяльності читання та результат розумової діяльності читача.

Визначаючи компоненти КК іншомовного читання, слід пам'ятати про те, що всі вони взаємопов'язані, оскільки реалізація одного компонента веде до реалізації іншого, а отже, і КК

в цілому. Але проблема, на наш погляд, полягає в тому, що не всі компоненти КК можна розвинути однаковою мірою, тобто формування деяких із них досі залишається не повністю вирішеним завданням, що ускладнює формування КК в цілому. Внутрішні процеси дуже складно досліджувати, оскільки спостереження в такому випадку неможливе. Часто дуже складно визначити, який саме елемент викликав незрозуміння текстового повідомлення. Про процес читання викладач дізнається лише з його результату: зрозумів студент текст чи не зрозумів [5, с. 633]. Але зовнішня пасивність не означає внутрішню бездіяльність. Н перебуває в стані постійного прогнозування, осмислення отриманої інформації, порівняння її з раніше набутими знаннями, відокремлення фактів від думок, визначення теми та ідеї повідомлення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, ми визначаємо такі компоненти КК: лінгвістичний, соціокультурний, когні-

тивний, предметний та паралінгвістичний. До структури кожного з компонентів входять певний набір знань, умінь та навичок. До того ж, не останню роль може відігравати й навчальна компетенція, тобто власне вміння студента вчитися.

Завдання сформувати КК полегшується тим, що серед усіх видів студентської діяльності є всі підстави на перше місце поставити комунікативну діяльність, діяльність спілкування. У певному розумінні життя студента є величезною і багатою за змістом – в ідейно-теоретичному плані – системою комунікативних стосунків. Вузівська комунікація є школою формування в студентів різноманітних видів соціальних стосунків, моральної поведінки тощо. Для спілкування молодь прагне застосовувати найекономніші засоби міжособистісної комунікації, використовуючи при цьому найсучасніші технології. Тому перспективним бачиться дослідження ролі інформаційно-комунікаційних технологій у розвитку КК студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борецька Г. Е. Сучасні технології формування англомовної компетенції в говорінні в учнів основної і старшої школи. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 23–26.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. К.: „Ленвіт”, 2003. 273 с.
3. Коломінова О. О., Роман С. В. Сучасні технології навчання англійської мови у початковій школі. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 40–47.
4. Криворучко Т. В. Використання інтерактивних технологій при навчанні іншомовного комунікативного читання соціокультурних текстів у початковій школі. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1342/1/1.pdf>
5. Петрашук О. П. Комунікативна парадигма у тестуванні з іноземної мови. *Науковий Вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного лінгвістичного університету [Лінгвапакс-VIII]. Філологія, Педагогіка і Психологія в антропоцентричних парадигмах*. К.: Вид. центр КДЛУ, 2000. Випуск 3В. С. 631–633.
6. Програма з англійської мови для університетів / інститутів (п'ятирічний курс навчання): Проект. К.: The British Council, 2001. 245 с.
7. Шахіна І. Ю. До питання про мультимедійні технології. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : Вісник НТУ «ХПІ». 2012. № 32. С. 184–192.
8. Шехавцова С. О. Технологія портфоліо як показник самоосвітньої суб'єктів педагогічного процесу. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 18(277), Ч. III. С. 135–144.
9. Anderson Neil J. *Exploring Second Language Reading: Issues and Strategies*. Heinle and Heinle Publishers. 1999. 129 p.
10. Hedge T. *Using Readers in Language Teaching*. Modern English Publications. 1996. 152 p.
11. Mikulecky B. S. *A Short Course in Teaching Reading Skills*. Addison-Wesley Publishing Company. 1990. 165 p.